

O udziale w XVIII w. w życiu publicznym wojewodów płockich Mikołaja i Józefa Antoniego Podoskich

Od połowy XV w. w życiu społeczno-politycznym na Mazowszu wyraźnie zaznaczała się aktywność rodu Podoskich herbu Junosza. Jego przedstawiciele pełnili funkcje: kasztelanów, starostów, sędziów, pisarzy. Sprawowali je m.in. w Płocku, Raciążu, Sierpcu, Ciechanowie, Różanie, Łomży, Liwie, Czersku, Rawie, Zakroczymiu.

W XVIII w. dzierżyli godność wojewody płockiego: w latach 1736–1761 Mikołaj I i w latach 1761–1778 Józef Antoni Podoscy. Był to okres niezwykle trudny zarówno dla województwa, jak i Rzeczypospolitej. Kraj z podmiotu stawał się w polityce europejskiej przedmiotem.

1. Obraz Rzeczypospolitej

W pierwszej połowie XVIII w. obszar Rzeczypospolitej stanowił 733 500 km²; wyznaczał on jej drugie po Rosji miejsce pod względem terytorialnym w Europie. Z punktu widzenia gospodarczego, Rzeczypospolita była wtedy krajem rolniczo-pańszczyźnianym; pozostawała „daleko” za rozwiniętymi krajami Europy. Władza polityczna pozostawała w ręku wąskiej grupy magnatów, funkcjonujących w otocze formalnie egalitarnej demokracji szlacheckiej. Dysponując dużymi środkami materialnymi oraz siłami zbrojnymi uzależniali oni od siebie króla; w ogóle decydowali o jego wyborze. Rzeczypospolita stanowiła swoistą federację „państw magnackich”, gdzie następował rozkład organizacji państwowej¹.

Życie społeczno-polityczne zyskało miano „anarchii polskiej”; powszechnym zjawiskiem były skandale trybunalskie, afery sądowe, nominacje dygnitarzy, uro-

¹ Por. *Polska w epoce Oświecenia. Państwo–społeczeństwo–kultura. Konfrontacje historyczne*, pod red. B. Leśnodorskiego, Warszawa 1971; E. Rostworowski, *Legendy i fakty XVIII wieku*, Warszawa 1963; T. Zielińska, *Magnateria polska epoki saskiej*, Warszawa 1977.

czystości religijne, mariaże i częste rozwody ludzi świata możnych. O rzeczywistości tej utarła się opinia *Polska nierządem stoi*.

W tym samym czasie, kiedy ujawniała się dysfunkcjonalność polityczna Rzeczypospolitej wyraźnie umacniała się pozycja polityczna państw ościennych, tj. Austrii, Rosji i Prus; ugruntowywały się w nich rządy absolutystyczne².

W latach 1697–1733 władzę królewską sprawował w Polsce elektor saski August II Mocny³. Tron polski traktował on jako narzędzie w działaniach politycznych feudałów saskich i rodu Wettynów. Feudałom saskim powierzał wpływowe stanowiska na dworze królewskim. Wobec rodzącej się w tej sytuacji niechęci ze strony Polaków próbował pozyskać poparcie dla swej polityki państwa ościenne; zaferował im w zamian część ziem Rzeczypospolitej (kilkakrotnie wysuwał projekty jej rozbioru).

W 1700 r. zawarł układ z carem Rosji Piotrem I o wspólnym wystąpieniu przeciw Szwecji; zgłosił roszczenia do Inflant jako dawnej prowincji Rzeczypospolitej; do wojny nie przystąpili Polacy. W tej sytuacji August II rozpoczął wojnę jako elektor książę saski posługujący się wojskami saskimi.

Wojna nie ominęła jednak ziem polskich; stały się one terenem przemarszów i walk wojsk szwedzkich, saskich i rosyjskich. Kraj grabiono i wyniszczano⁴.

W 1704 r. zawiązano w Warszawie przeciw królowi konfederację i ogłoszono jego detronizację. Powołano wtedy na króla Polski Stanisława Leszczyńskiego (1677–1766)⁵. Część magnaterii stanęła jednak w obronie Augusta II i doprowadziła do jego powrotu na tron. W 1709 r. podjął on próbę zaprowadzenia rządów absolutystycznych. Do tego celu wykorzystał wojska saskie, które utrzymywał w Rzeczypospolitej pod pozorem walki ze stronnikami Leszczyńskiego. Sasi dopuszczali się wielkich nadużyć, co rodziło powszechne niezadowolenie i doprowadziło do walki z nimi wojska koronnego, szlachty, mieszczan i chłopów.

W roli pośrednika w sporze między królem a Polakami wystąpił car Piotr I. W 1717 r. na mocy, tzw. Sejmu niemego król zobowiązał się: wyprowadzić z Rzeczypospolitej wojska saskie, nie wszczynać wojny bez zgody Rzeczypospolitej, nie powierzać saskim dyplomatom reprezentacji polskiej polityki, zrezygnować z planów zapewnienia tronu polskiego swej dynastii, zatwierdzić dotychczasowe podstawy ustroju Rzeczypospolitej, gwarantujące tzw. „złota” wolność szlachecką.

Gwarantem zobowiązań króla został car Piotr I; dawało to mu możliwość ingerowania w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej.

² Por. M. Skibiński, *Europa a Polska w dobie wojny o sukcesję austriacką w latach 1740–1745*, Kraków 1912; E. Rostworowski, *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 2001.

³ W. Konopczyński, *August Mocny*, Warszawa–Kraków 1921; S. Truchim, *Na dworze Augusta Mocnego*, Poznań 1925.

⁴ J. Feldman, *Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709*, Kraków 1925; W. Konopczyński, *Polska a Szwecja od pokaju oliwskiego do upadku Rzeczypospolitej 1660–1795*, Warszawa 1924.

⁵ E. Cieślak, *W obronie tronu Stanisława Leszczyńskiego*, Gdańsk 1986; J. Feldman, *Stanisław Leszczyński*, Wrocław 1984.

W 1733 r. po śmierci Augusta II wprowadzono na tron, przy pomocy interwencji, wojsk carskich i saskich, jego syna – Augusta III (1733–1763)⁶. Do tronu pretendował wtedy również Stanisław Leszczyński. W czasie elekcji został on wybrany na króla; w 1735 r. musiał jednak „szukać schronienia” poza Rzeczypospolitą.

Panowanie Augusta III spowodowało dalsze osłabienie państwa; wyraźnie zarysowało się zagrożenie dla jego niezależności. Przez ziemie polskie przemieszczały się wojska państw ościennych, uwikłanych w różne liczne konflikty. Państwa sąsiedzkie podejmowały działania na rzecz utrzymania polskiego *status quo*, tj. Rzeczypospolitej pogrążonej w marazmie; pozyskiwały do swoich interesów magnaterię, z którą porozumiewały się w wielu sprawach politycznych. Ważną rolę w tym względzie odgrywała instytucja korupcji. Typowym narzędziem powodującym niedopuszczanie do zmian ustrojowych w Rzeczypospolitej było zrywanie obrad sejmów. Za panowania Augusta III odbyły się jedynie obrady 1 sejm; 13 razy były zerwane.

W połowie XVIII w. wpływową pozycję w życiu politycznym uzyskały dwie rodziny magnackie, tj. Czartoryscy i Potoccy⁷. Pierwsi z nich dążyli przy pomocy współpracy z Rosją i Austrią dokonać reform, w celu wzmocnienia władzy państwowej, zwiększenia dochodów państwa i sił zbrojnych; drudzy byli przeciw wszelkim zmianom.

W strukturze społeczeństwa ważne miejsce zajmowało duchowieństwo. Przyjęła się nawet opinia, że w czasach saskich w Rzeczypospolitej było znacznie więcej księży niż żołnierzy. Majątki kościelne zajmowały ok. 20% wszystkich dóbr ziemskich.

W życiu kulturowym ujawniało się ostentacyjne manifestowanie religijności. Obraz życia społecznego wyznaczały uroczyste obrzędy religijne, procesje, pielgrzymki, odpusty; powszechnie krzewiono się bujnie kult Maryjny. W życiu umysłowym ujawnił się zastój i regres. Nie funkcjonował mecenat; magnaci i szlachta nie przejawiali zainteresowania rozwojem edukacji; następował nawrót do scholastyki⁸. Symptomy zmian w tym względzie zarysowały się w latach czterdziestych. Zasłużyli się w tym względzie m.in.: Stanisław Leszczyński, autor traktatu *Głos wolny wolność ubezpieczający* oraz Stanisław Konarski, autor dzieła *O skutecznym rad sposobie*⁹. Wtedy też zaczęły przenikać na grunt polski idee Oświecenia.

Próby zmian ustrojowych zarysowały się w 1764 r. 6 września tegoż roku wybrano królem przedstawiciela obozu Czartoryskich Stanisława Augusta Poniatowskiego

⁶ L. Kondratowicz, *Dwie koronacje Sasów: Augusta II i Augusta III królów Polski*, Wilno 1854; J. Staszewski, *August III Sas*, Wrocław 1989.

⁷ K. Waliszewski, *Potoccy i Czartoryscy. Walka stronnictw i programów politycznych przed upadkiem Rzeczypospolitej 1734–1763*, Kraków 1887; T. Zielińska, op.cit.

⁸ J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Wrocław 1951; W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Studia historyczne*, Warszawa 1979.

⁹ W. Konopczyński, *Polscy pisarze polityczni XVIII w.*, Warszawa 1966; idem, *Stanisław Konarski*, Warszawa 1926.

(1764–1795)¹⁰. Opowiadał się on za przeprowadzeniem reform ustrojowych. Stał na stanowisku przeprowadzenia ich w porozumieniu z Rosją. Spotkał się jednak ze zdecydowanym sprzeciwem przeciwników reform. W 1768 r. w Barze zawiązano przeciw niemu i jego polityce konfederację. Doprowadziła ona do wojny domowej, która trwała do 1772 r.¹¹ Spowodowała ona głębokie podziały polityczne; odezwały się z jednej strony, głosy gloryfikujące rzeczywistość saską, z drugiej zaś, popierające politykę Stanisława Augusta Poniatowskiego i domagające się ukarania konfederatów. Rozbicie polityczne kraju wykorzystały państwa ościenne. W 1772 r. zajęły one 1/3 obszaru Rzeczypospolitej¹². Król, po pierwszym rozbiórce, nie ustępował z działań na rzecz przeprowadzenia reform ustrojowych; kończyły się one jednak niepowodzeniem.

2. Stan województwa płockiego

Województwo płockie, utworzone w 1495 r., obejmowało w pierwszej połowie XVIII w. obszar 63 mil, tj. ok. 4454 km². Dzieliło się na powiaty: płocki, bielski, raciański, sierpecki, płoński, szreński, niedzborowski i mławski; pięć pierwszych powiatów określano jako ziemia płocka, zaś pozostałe trzy – ziemia zawkrzeńska.

Województwo sąsiadowało na północy z Prusami Książęcymi oraz częścią woj. chełmińskiego; na wschodzie – z woj. mazowieckim (ziemią ciechanowską); na południu – z woj. rawskim (ziemią wyszogrodzką); na zachodzie – z ziemią dobrzyńską¹³.

Siedzibą władz wojewódzkich było miasto Płock. W województwie było 10 struktur miejskich oraz 1115 wsi; Sejmiki odbywały się w Raciażu; wybierano na nich 4 posłów na Sejm oraz 2 deputatów do Trybunału Piotrkowskiego.

W obrazie życia ekonomicznego i społecznego w tym czasie ujawnił się wyraźny zastój i regres. Było to w dużej mierze następstwem wydarzeń wojennych XVII w. a przede wszystkim wojen ze Szwecją. Szwedzi zniszczyli Płock oraz inne miejscowości województwa niemal doszczętnie. Odbudowa odbywała się powoli. Dalszego spustoszenia dokonali w czasie wojny północnej. Wywieźli też wtedy do Szwecji dużo mienia. Pogłębiali grabież Rosjanie wypierający Szwedów¹⁴. Niekorzystnie na

¹⁰ J. Łojek, *Siedem tajemnic Stanisława Augusta*, Warszawa 1982; S. Mackiewicz, *Stanisław August*, Warszawa 1978; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 Maja*, Warszawa 1966; A. Zahorski, *Stanisław August polityk*, Warszawa 1966; idem, *Spór o Stanisława Augusta*, Warszawa 1988.

¹¹ W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, Warszawa 1936–1938, t. 1–2; J. Michalski, *Schyłek konfederacji barskiej*, Wrocław 1970; K. J. Nitman, *Konfederacja barska i jej bohaterowie*, Lwów 1924.

¹² M. Drozdowski, *Przyjęcie traktatów rozbiorowych przez delegację i sejm polski w 1773 r.*, „Rocznik Historyczny” 1973, r. 41; M. H. Serejski, *Europa a rozbiory Polski. Studium historyczne*, Warszawa 1970.

¹³ A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1917, s. 3–5.

¹⁴ Ibidem, s. 120–124; *Dziesięć wieków Płocka*, pod red. J. Chojnackiego, Płock 1967, s. 11.

położeniu województwa odbiły się na początku wieku szerzące się epidemie. Pochłoneły one liczne ofiary.

Województwo płockie wyróżniało się na tle Rzeczypospolitej wyraźną odrębnością¹⁵, np. nie istniały w nim wielkie majątki magnackie, a dominowała drobna szlachta zagrodowa; ponad warstwę najniższego majątkowego szczebla szlacheckiego i drobnych posesjonatów wyróżniało się zaledwie ponad 20 rodzin; przemożny wpływ na kształt życia społeczno-politycznego wywierało duchowieństwo¹⁶. W życiu politycznym pierwszoplanową rolę odgrywali biskupi i ich kapituły. Funkcję biskupa płockiego w pierwszej połowie XVIII w. pełnili kolejno¹⁷: Ludwik Bartłomiej Załuski (1699–1722), Andrzej VI Stanisław Załuski (1723–1735), Antoni Sebastian Dembowski (1737–1752), Józef Eustachy ze Słupowa Szembek (1752–1758), Hieronim Antoni Szepetycki (1759–1773), Michał Jerzy książę Poniatowski (1773–1785).

Aktywność polityczna była też domeną urzędników, którzy mieli decydujący głos na sejmikach oraz reprezentowali województwo w życiu publicznym na zewnątrz, w skali państwa.

Generalnie szlachta mazowiecka, a w tym płocka w małym stopniu interesowała się sprawami politycznymi; pozostawała ona swoiście biernym narzędziem polityki możliwych (urzędników)¹⁸. Była społecznością ubogą; ich majątki liczyły od 3 do 1/2 włóki, tj. ok. 54 do 9 ha, a niekiedy po kilka morgów. Pastwiska i lasy były najczęściej wspólne. Ubogo prezentowały się ich posesje. Domy (dwory) szlacheckie najczęściej pokryte były słomą; znajdowały się w nich zwykle po dwie izby.

Życie codzienne drobnej szlachty w istotnym stopniu wypełniały właśnie i kłótnie. Powodowały je nieporozumienia o przysłowiowe „skibę ziemi, pokos łąki, szkody w polu, pastwisku, ogrodzie”. Łatwo ulegali pokusie wykorzystywania z własności sąsiadów; kłótnie prowadzili w karczmach, na targach, sejmikach oraz w kościele¹⁹.

Społeczeństwo Mazowsza było silnie przywiązane do katolicyzmu. O rzeczywistości tej świadczyło powszechne porzekadło *Mazur gotów prędzej człowieka zabić, niż post zgwałcić choćby w piątek zwyczajny*.

Szlachta mazowiecka nie przywiązywała istotnej wagi do rozwoju oświaty; zajmowało się nią głównie duchowieństwo; niemal przy każdej parafii istniały przykościelne szkółki.

W społeczności Mazowsza zaznaczali swój udział Żydzi. Zajmowali się oni głównie handlem; zachowywali swą odrębność religijną i obyczajową, co zagwarantował

¹⁵ R. Zieliński, *Województwo płockie w czasie bezkrólewia i na elekcjach*, Płock 1958, s. 4–6.

¹⁶ W. Smoleński, *Drobna szlachta w Królestwie Polskim. Studium etnograficzno-społeczne*, Warszawa 1885; idem, *Mazowiecka szlachta w poddaństwie proboszczów płockich*, Warszawa 1878.

¹⁷ A. J. Nowowiejski, op.cit., s. 57–60.

¹⁸ W. Smoleński, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908.

¹⁹ I. Gieysztorowa, A. Zahorski, J. Łukasiewicz, *Cztery wieki Mazowsza*, Warszawa 1968; W. Smoleński, *Szkice z dziejów...; Studia i materiały do dziejów ziemi zawkrzeńskiej*, t. 1, Warszawa 1971.

im przywilej królewski z 1657 r., potwierdzony później przez kolejnych władców XVIII w.²⁰

3. Rodzina Podoskich

W pierwszej połowie XVIII w. silnie rozgałęziona była na Mazowszu rodzina Podoskich. Jej przedstawiciele wykazywali dużą aktywność w życiu publicznym. Dość wspomnieć, że w ich rękę znajdowały się znaczące urzędy w Płocku, Ciechanowie, Nurze, Rawie, Raciążu, Różanie, Dobrzyniu, Rypinie, Sierpcu²¹.

Wśród jej protoplastów był Dersław Podoski z Podoś nad rzeką Orzyc; był on właścicielem posiadłości Podoś²². Jego syn również Dersław był kasztelanem zakroczymskim, zaś wnuk Jan – starostą łomżyńskim, liwskim i kamieńczykowskim, a prawnukowie: Marek i Łukasz – kanonikami gnieźnieńskimi, Mateusz – podczaszym królewskim, Jan – sędzią ciechanowskim. Dwaj ostatni dali początek dalszemu podziałowi na linie genealogiczne.

W pierwszej połowie XVIII w. wyraźnie zaznaczyła się w życiu publicznym linia Jana. W XVIII w. otwierał ją Andrzej Podoski, pełniący funkcję pisarza grodzkiego i ziemskiego ciechanowskiego, a od 1713 r. kasztelana słońskiego. Miał on dwóch synów: Mikołaja i Tomasza. Pierwszy został wojewodą płockim, drugi – cześnikiem, a następnie sędzią ziemskim ciechanowskim. Wojewoda płocki miał dwanaście dzieci: 6 synów – Józefa Antoniego (później wojewoda płocki)²³, Tymoteusza (kasztelan sierpecki)²⁴, Gabriela Jana (prymas Polski)²⁵, Franciszka (kasztelan ciechanowski)²⁶, Mikołaja Hieronima (kasztelan rypiński, później dobrzyński)²⁷, Ignacego Jakuba (starosta złotoryjski)²⁸ oraz 6 córek, z których 4 z nich zostały zakonnicami. Tomasz Podoski miał jednego syna – Józefa, który został skarbnikiem raciańskim.

Linie Mateusza Podoskiego zapoczątkował w XVIII w. Jan – sędzia różański²⁹. Ojcem jego był podkomorzy różański Mikołaj Kazimierz. Dziećmi Jana byli: Jan (skarbnik raciański), Stanisław (właściciel Rzecznii), Antoni, Józef (podczaszy dobrzyński), Adam (podkomorzy różański).

²⁰ A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce Napoleońskiej*, Ciechanów 1976, s. 312–319; A. J. Nowowiejski, op.cit., s. 122 i in.

²¹ Por. *Polski słownik biograficzny*, z. 112, t. 27, Kraków 1982; Z materiałów prof.dr. hab. Kazimierza Podoskiego z Gdańska.

²² *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. 8, Warszawa 1887, s. 463.

²³ *Polski słownik biograficzny...*, s. 164–167.

²⁴ *Ibidem*, s. 182–184.

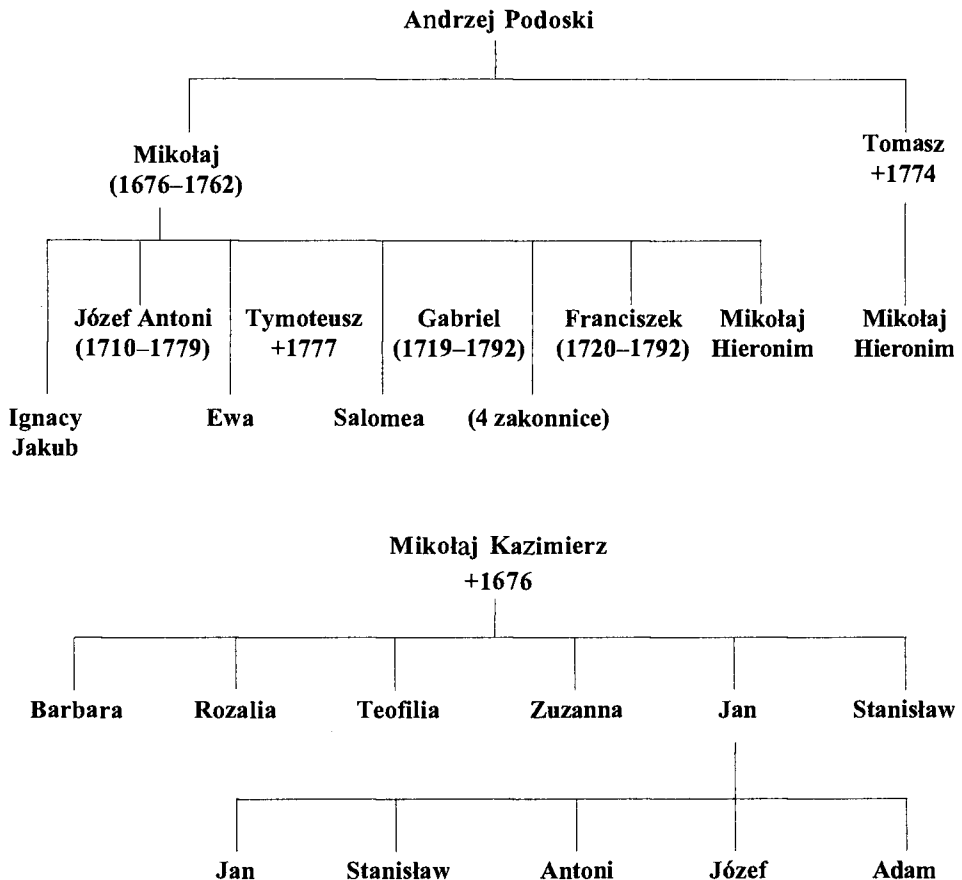
²⁵ *Ibidem*, s. 149–161.

²⁶ *Ibidem*, s. 146–149.

²⁷ *Ibidem*, s. 173–174.

²⁸ *Ibidem*, s. 179.

²⁹ *Ibidem*, s. 175.

W drugiej połowie XVIII w. osłabła aktywność publiczna rodziny Podoskich. Wyodrębniły się wtedy linie boczne rodziny; spośród nich duże koligacje ujawniły, tzw. linia małopolska oraz ukraińska. Linię ukraińską dzięki związkom małżeńskim z rodziną Kalimów, pochodzących z Brunszwiku, zaczęto nazywać „Kalm-Podoskimi”.

4. Wojewodowie

W rozwoju politycznym zmieniał się zakres kompetencji wojewodów. W XVIII w. sprowadzał się on do funkcji senatorów; funkcje wojskowe należały do nich tylko w czasie wojny; do zakresu ich kompetencji należało: sądzenie Żydów, legitymujących się przywilejem, że mogli ich sądzić tylko król lub wojewoda, bądź zastępujący go podwojewodowie; zwoływanie wieców, przewodniczenie obradom sejmików, mianowanie niektórych urzędników, wydawanie dokumentów ochronnych (glejtów),

ustanawianie taks, kontrolowanie poprzez podwojewództw miar i wag. Uposażenie wojewodów stanowiły dobra ziemskie, niektóre opłaty sądowe oraz pobory³⁰. W XVIII w. na Mazowszu było pięciu wojewodów: warszawski, czerski, płocki, gostyński i rawski.

a/ Mikołaj Podoski (1676–1762)³¹

Został wojewodą płockim 7 stycznia 1736 r.; funkcję tę sprawował przez 25 lat; zrezygnował z niej w 1761 r. na rzecz najstarszego syna Józefa Antoniego.

Jego droga do urzędu wojewody była typowa dla ówczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej. Od dzieciństwa stykał się z życiem publicznym. Jego przodkowie należeli do aktywistów życia społeczno-politycznego. Ojciec, Andrzej był pisarzem grodzkim i ziemskim w Ciechanowie.

W 1698 r. Mikołaj Podoski ujawnił swą obecność w życiu publicznym; w 1701 r. powierzono mu jako cześnikowi ciechanowskiemu misję rozmów na temat wojny z królem szwedzkim Karolem XII. Jego zadaniem było uproszenie króla Szwecji o „oszczędzenie” w wojnie Polski. Po rozpoczęciu wojny północnej pełnił funkcję dworzanina przy Augustie II; w 1704 r. powołano go do Komisji Skarbowej Rzeczypospolitej, w 1710 r. delegowano go do Komisji do spraw Gdańska. 22 marca 1710 r. przedstawił żądanie: ewakuacji z Polski wojsk saskich, niewchodzenia Rzeczypospolitej w sojusze i nieprowadzenia dalszej wojny oraz osądzenia Gdańska i Torunia za ich stosunek do Prus i Szwecji w latach wojny północnej.

W 1713 r. został chorążym płockim i starostą dobrzyńskim; 1716 r. konfederaci tarnogrodzcy, zebrani na Pradze, wyznaczyli go jako jednego z trzech delegatów do prymasa w sprawie negocjacji o wyprowadzenie z kraju wojsk saskich i rosyjskich; 1717 r. został kasztelanem płockim oraz deputatem do Trybunału Radomskiego; w 1733 r. powołano go do Rady przy Prymasie oraz do Komisji rewidującej żupy solne.

W czasie elekcji króla w 1733 r. opowiedział się za wyborem Stanisława Leszczyńskiego, a w sytuacji jednak jego niepowodzenia, uznał oficjalnie 9 czerwca 1736 r. Augusta III. 7 stycznia 1736 r. przejął obowiązki wojewody płockiego. Pełniąc tę funkcję aktywnie uczestniczył w życiu politycznym kraju. Realizował różne zadania powierzane mu przez Sejm³². Dał się poznać zwłaszcza jako orędownik reformy skarbowo-wojskowej; był armii chciał „oprzec” na podatkach łanowych (gruntowych) oraz podymnym.

³⁰ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 4, Warszawa 1985, s. 459–461.

³¹ J. Bleszczyński, *Spis senatorów i dygnitarzy koronnych i świeckich z XVIII wieku*, Warszawa 1862; W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Warszawa 1917; J. Michalski, *Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w.*, Wrocław 1958; *Polski słownik biograficzny*..., s. 179; J. Rafacz, *Trybunał skarbowy radomski*, „Kwartalnik Historyczny” 1924, r. 38.

³² *Polski słownik biograficzny*..., s. 176.

Stosunek do reform zbliżył go do obozu Czartoryskich³³. Jego przedstawiciele wystąpili do króla o przyznanie mu Orderu Orła Białego; otrzymał go 3 sierpnia 1740 r.; w 1742 r. został kandydatem dworu i „Familii” do łaski Trybunału Koronnego. W 1744 r. Sejm grodzieński powołał go do Deputacji Konstytucyjnej oraz Komisji projektów ustaw prowincji wielkopolskiej.

Od 1746 r. występował z dążeniem do zniesienia instytucji liberum veto³⁴; zgłosił propozycję utworzenia specjalnego sądu, mającego na celu zwiększenie bezpieczeństwa kupców. Występował z inicjatywą utworzenia specjalnej komisji do poprawy praw Rzeczypospolitej; jako pierwsze zadanie w tym względzie wskazywał potrzebę uporządkowania prawa spadkowego. Jako zwolennik reformy armii, wyrażał stanowisko, że zmiany w tym zakresie powinny być ustalone poza Sejmem, przez powołaną przez niego specjalną komisję.

W 1750 r. zgłosił wniosek żądający ukarania „niszczycieli Sejmu”, określając ich mianem zbrodniarzy stanu; kwestią tą miały zająć się sądy nadzwyczajne; w 1752 r. po zerwaniu obrad kolejnego Sejmu podjął się zadania pozyskania podpisów pod manifestem, wzywającym do zapobieżenia tej rzeczywistości.

Był wojewodą lojalnym wobec polityki Sasów; najistotniejsze kwestie polityczne uzgadniał z marszałkiem wielkim koronnym Józefem Mniszchem³⁵. Jako zwolennik reform utrzymywał bliski kontakt kontaktach z Czartoryskimi; w sytuacji jednak gdy w 1752 r. „rozeszli” się oni z dworem królewskim Podoski pozostał przy ugrupowaniu lojalistów.

Pełniąc funkcję wojewody starał się uzyskiwać od wszechwładnego doradcy króla, Henryka Brühla³⁶, najwyższe uposażenie oraz różne apanaże; podkreślał przy tym swoje zasługi jako polityka i osobistości życia publicznego. Czynił też starania o uzyskanie awansów dla swoich synów. Pełniąc funkcje publiczne skupił w swym ręku duże dobra ziemskie; posiadał też królewszczyzny, m.in. w starostwach: dobrzyńskim, rypińskim, bobrowieckim; posiadał dziedziczne majątki na ziemi dobrzyńskiej (m.in. Okalewo, Rusinowo), na ziemi ciechanowskiej (m.in. Czernice); w 1754 r. nabył ziemię szreńską a w tym 17 okolicznych wsi; posiadał pałac w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu.

Dwukrotnie był żonaty; pierwszą żoną była Marianna z Rokitnickich, córka starosty rypińskiego; drugą – Teofila z Wapowskich, córka stolnika koronnego. Zmarł 3 września 1762 r. w Rusinowie na ziemi dobrzyńskiej.

³³ K. Waliszewski, *Potoccy i Czartoryscy...*; T. Zielińska, *Magnateria polska epoki saskiej...*

³⁴ W. Konopczyński, *Liberum veto*, Kraków 1918.

³⁵ J. Bleszyński, *Spis senatorów i dygnitarzy koronnych...*; W. Konopczyński, *Czasy saskie*, Kraków 1923; A. Zahorski, *Warszawa za Sasów i za Stanisława Augusta*, Warszawa 1970.

³⁶ *Słownik historii Polski*, pod red. T. Łepkowskiego, Warszawa 1969, s. 39; K. Waliszewski, *Z dziejów XVIII wieku. Wstęp do historii ruchu politycznego w tej epoce*, Kraków 1892.

b/ Józef Antoni Podoski (1710–1779)

Uzyskał urząd wojewody płockiego 9 października 1761 r.; sprawował go przez 18 lat. Od wczesnych lat młodości przygotowywał się do działalności publicznej. Edukację odbył w Kolegium Jezuickim w Braniewie.

W 1732 r. otrzymał od swojego ojca starostwo dobrzyńskie; po pewnym czasie przekazał je z kolei, bratu Tymoteuszowi. W 1732 r. też został posłem z województwa płockiego na Nadzwyczajny Sejm Warszawski; wystąpił na nim w roli zdecydowanego stronnika dworskiego. W 1733 r. powołano go na Sejmie konwokacyjnym do Deputacji lustrującej skarbiec koronny na Wawelu oraz mającej za zadanie sporządzenie nowego inwentarza i przygotowania insygniów koronacyjnych dla przyszłego elekta. W czasie elekcji opowiedział się, podobnie jak i jego ojciec, za kandydaturą Stanisława Leszczyńskiego; po zwycięstwie Augusta III przeszedł na jego stronę i ściśle współpracował ze stronnictwem dworskim.

Będąc posłem ziemi dobrzyńskiej aktywnie uczestniczył w pracach Sejmu. W 1736 r. powołano go do deputacji, mającej na celu odzyskanie wywiezionych do Francji przez Franciszka Maksymiliana Ossolińskiego klejnotów Rzeczypospolitej i zabezpieczenie ulokowaniu ich na Wawelu. Na tym samym Sejmie powołano go do składu Nadzwyczajnego Sądu przy urzędzie królewskim oraz do Komisji, utworzonej do spraw kwestii majątkowych Stanisława Leszczyńskiego.

W 1753 r. został wybrany sędzią ziemskim ziemi dobrzyńskiej. Uzyskiwał wysokie stopnie w hierarchii wojskowej. W 1744 r. został pułkownikiem wojsk koronnych; w 1754 r. – generał-majorem; w 1758 r. – generał-lejtnantem³⁷.

Od jesieni 1759 r. do wiosny 1760 r. odbywał misję dyplomatyczną do Turcji. Opisał ją Adam Gotarowski w formie diariusza zatytułowanego *Diariusz poselstwa Podoskiego Józefa do Turek od 15 sierpnia 1759 do 18 czerwca 1760*³⁸. Przed udaniem się w misję, Rada Senatu postawiła mu kilka zadań; otrzymał specjalną instrukcję; zakazano mu omawiania jakichkolwiek kwestii politycznych; celem jego było m.in. uzyskanie obniżenia cel, zwrotu spadku po zmarłych Polakach w Turcji, „wydania zbiegów”, uzgodnienie kwestii dotyczącej komunikacji po Dniestrze oraz funkcjonowania sądów pogranicznych. Z zadań wywiązywał się pomyślnie. Postępowanie jego w Turcji przedstawione w *Diariuszu...* stał się swoistego rodzaju podręcznikiem dyplomacji dla posłów udających się później do tego kraju.

Po objęciu urzędu wojewody płockiego ujawnił jeszcze większą aktywność w pracach Sejmu; był zdecydowanym przeciwnikiem instytucji liberum veto.

Po śmierci Augusta III związał się z obozem Czartoryskich. W związku z koronacją przyszłego elekta powołano go do Deputacji, mającej na celu zlustrowanie znajdujących się na Wawelu klejnotów i archiwum Rzeczypospolitej; porównywano ich zawartość z inwentarzami z lat 1733 i 1736.

³⁷ *Polski słownik biograficzny...*, s. 165.

³⁸ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, *Diariusz poselstwa Podoskiego*, rkps 587.

W czasie elekcji w 1764 r. opowiedział się za kandydaturą Stanisława Ponia-towskiego. Na Sejmie tym powołano go do sądu parlamentarnego na czas trwania elekcji. Nowo wybrany król powołał go jako jednego z sześciu pełnomocników, zwanych komisarzami plenitencjariuszami, w celu ustalenia paktów konwentów³⁹. W 1764 r. powołano go do Komisji, mającej na celu regulowanie spraw spornych między stanem duchownym i świeckim; od 1765 r. był członkiem Komisji Wojsko-wej Koronnej, ustanowionej na sejmie konwokacyjnym.

Jako zwolennik ugodowej polityki podpisał 24 lutego 1768 r. traktat z Rosją, dotyczący miejsca Polski w „systemie północnym”⁴⁰.

W sytuacji zawiązania się w 1768 r. w Barze konfederacji przeciwko Rosji, króło-wi i reformom Czartoryskich zdecydowanie jej sprzeciwił się; jako jeden z najak-tywniejszych członków Komisji Wojskowej Koronnej wezwał wojsko do zachowania „wszelkiej ostrożności”; opowiedział się za posłużeniem się wojskami rosyjskimi przeciw konfederatom; pod wpływem biegu wydarzeń zmienił stanowisko wobec konfederatów; opowiedział się za wycofaniem wojsk rosyjskich z ziem polskich oraz wyraził sprzeciw wobec wykorzystania wojsk koronnych przeciw konfederatom.

Po dokonaniu rozbioru Polski (1772 r.) zbliżył się jeszcze bardziej do polityki króla. Opowiedział się za zorganizowaniem nowej konfederacji w obronie całości i niepodległości Rzeczypospolitej. Widząc jednak słabość oporu, zrezygnował z akcji protestacyjnej; do zajęcia podobnego stanowiska namawiał też innych posłów, m.in. Tadeusza Rejtana⁴¹.

Po I rozbiorze Rzeczypospolitej nie zaniechał aktywności w pracach Sejmu, m.in. uczestniczył 18 września 1773 r. w podpisaniu traktatu rozbiorczego. Wchodził w skład Komisji do spraw likwidacji długów Rzeczypospolitej, Komisji sądowej koronnej do spraw pojezuickich oraz innych struktur⁴².

Był właścicielem licznych dóbr ziemskich na Mazowszu. Część z nich odziedziczył po ojcu; niemało jednak nabył sam. Po ojcu przejął też pałac w Warszawie. Miał jedną córkę – Ksawerę, z drugiego małżeństwa z Aleksandrą Heleną z Mała-chowskich. Zmarł 17 stycznia 1778 r.

5. W opinii potomnych

Działalność społeczno-polityczna obu wojewodów przypadła na okres rozkładu państwa polskiego. Występowały z wielką ostrością sprzeczności interesów między magnatami oraz ich ugrupowaniami; sytuację tę wykorzystywały państwa ościenne do mieszania się w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej, z myślą o wyniesieniu jak największych korzyści dla siebie.

³⁹ *Polski słownik biograficzny...*, s. 165; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej...*

⁴⁰ E. Rostworowski, *Historia powszechna...*, s. 682–683.

⁴¹ *Słownik historii Polski...*, s. 343.

⁴² M. Drozdowski, *Przyjęcie traktatów rozbiorczych...*; *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVIII w.*, Warszawa 1966.

Zasadnicze spory toczyły się o instytucję króla. Kto winien nim być?, o reformy ustrojowe; niektóre ugrupowania polityczne opowiadały się za pilną potrzebą przeprowadzenia reform oraz ujawniały konkretne rozwiązania; inne zaś nie starały się dopuścić do zmian ustrojowych. Satisfakcjonował je istniejący stan kulturowy; o stosunek do państw ościennych oraz innych zainteresowanych sprawami Rzeczypospolitej. Niektóre ugrupowania wiązały rozwój swej pomyślności w sojuszu z Sasami, inne zaś wyrażały przyszłościową opcję rozwoju w sojuszu z Rosją.

Zajmowane oficjalne stanowiska oraz podejmowane decyzje nie zadawały stron. Stąd też postawy osobistości życia publicznego, a w tym polityków były różnie przestrzegane zarówno przez im współczesnych, jak i potomnych.

Mikołaj Podoski był politykiem lojalnym wobec władców. Najważniejsze kwestie społeczno-polityczne uzgadniał z ich powiernikami, tj. marszałkiem Józefem Mniszchem, a później z Henrykiem Brühlem. Był rzecznikiem reform ustrojowych, co zbliżało go do ugrupowania Czartoryskich. Utrzymując dobre stosunki z tym ugrupowaniem nie chciał jednak zrywać przyjaznych kontaktów z obozem przeciwnym, tj. Potockimi. Stąd też przypadła mu nieraz rola mediatora między obu ugrupowaniami. W aspekcie stosunków z sąsiadami, i w ogóle polityki zagranicznej zajmował postawę ostrożną. Był przeciw obecności zarówno wojsk saskich, jak i rosyjskich na ziemiach polskich.

W polityce zagranicznej stał na stanowisku niewchodzenia przez Rzeczypospolitą w ścisłe sojusze z sąsiadami. Jako lojaliście wobec władców bliżsi byli mu Sasi niż Rosjanie. Rosja w jego recepcji stanowiła większe zagrożenie dla Rzeczypospolitej niż Saksonia.

Józef Antoni Podoski, podobnie jak i jego ojciec, był lojalny wobec panujących. Pozostał spolegliwy wobec Augusta III i jego dworu; jednak, gdy w 1764 r. został królem Stanisław August Poniatowski, przeszedł na jego stronę. Był rzecznikiem reform ustrojowych; wraz z dojściem do władzy Czartoryskich głęboko zaangażował się w ich urzeczywistnianie. Związanie się z dworem Czartoryskich zbliżyło go do Rosji.

W trudnym położeniu znalazł się w czasie konfederacji barskiej. Wspierając króla przeciwstawił się jej. Postawa ta przyniosła mu licznych przeciwników, niektórzy konfederaci publikowali nawet manifesty potępiające jego postawę i linie polityczną⁴³. Mimo ujawniającej się krytyki pozostał do końca lojalny wobec króla. Jego brat Gabriel Jan, był w tym czasie od 1767 r. prymasem Polski⁴⁴. Bracia prezentowali odmienne postawy w zasadniczych sprawach politycznych Rzeczypospolitej. Prymas był przeciwny polityce króla; popierał wpływy saskie. Wyraził zadowolenie z zawiązania konfederacji barskiej; był osobistością wielce kontrowersyjną w życiu

⁴³ *Polski słownik biograficzny...*, s. 166.

⁴⁴ M. Malinowski, *Żywoty arcybiskupów gnieźnieńskich*, Wilno 1860; E. Rostworowski, *Wolter i prymas Podoski*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury*, Warszawa 1972.

społecznym, a nawet w sferze wyznaniowo-religijnej. Jego działalność stała się przedmiotem licznych pamfletów, które nie przyniosły nie tylko jemu, ale również całej rodzinie Podoskich dobrej opinii⁴⁵.

Jako wojewodowie płoccy zarówno Mikołaj, jak Józef Antoni Podoscy zapisali się większą aktywnością w życiu ogólnokrajowym, niż w województwie. Kwestie podnoszone przez nich na forum Sejmu nierzadko prezentowali wcześniej na sejmikach.

W opinii potomnych, pod wpływem różnych trendów ideowych, zwłaszcza ukształtowanych w XIX w., wojewodowie Podoscy uplasowali się jako aktywiści życia publicznego, lojalni wobec władców, zwolennicy przemian ewolucyjnych, przeciwni rewolucji, osobistości stroniące od konfliktów międzynarodowych. Cechy te nie plasowały ich wśród wielkich bohaterów XVIII w., a wręcz odwrotnie pomniejszały wiele ich zasług.

Współcześnie należą oni do kręgu osobistości mało znanych; badacze Oświecenia, zwracają uwagę na ich działalność ubocznie, przybliżając najczęściej różne ich słabości epoki. Wynika to głównie ze względów egzemplifikacyjnych w prezentacji różnych problemów społeczno-politycznych XVIII w.⁴⁶

⁴⁵ *Anegdoty i sensacje obyczajowe wieku Oświecenia*, Warszawa 1958.

⁴⁶ Por. J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III...*; T. Kostakiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko*, Warszawa 1975; J. Łojek, *Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku*, Warszawa 1960; *Poezja polska XVIII wieku*, Warszawa 1976; W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce...*